

Anketa k 50. výročiu časopisu Slovenská literatúra

V roku 2003 si nielen Slovenská akadémia vied, ale aj časopis Slovenská literatúra pripomenuli 50. výročie založenia. Pri príležitosti tohto okrúhleho výročia redakcia Slovenskej literatúry pripravila anketu s tromi krátkymi otázkami, ktoré mali ambíciu ponúknuť literárnym vedcom a literárnym historikom priestor nielen na retrospektívu, ale aj možnosť vysloviť sa k aktuálnym vedným trendom a problémom vedeckého života. Boli sme príjemne prekvapení záujmom vedeckej obce zúčastniť sa tejto iniciatívy prostredníctvom rôznorodých názorov a podnetov, ktoré mali široký diapazón – od kratších poznámok a drobných úvah až po širšie koncipované spomienkové a literárno-teoretické príspevky. Preto sme sa rozhodli túto redakčnú iniciatívu nechať otvorenú ako diskusiu, ktorá v prípade záujmu môže pokračovať aj v ďalších číslach Slovenskej literatúry. Ak časové dôvody niekomu neumožnili sa jej zúčastniť, môže tak urobiť aj naďalej. Radi však privítame aj texty, ktoré sa nemusia viazať práve na túto anketu, ale môžu reflektovať súčasný stav literárneho výskumu, či postavenie a funkciu literárnej vedy v širšom historickom, kultúrno-spoločenskom kontexte. Zároveň ďakujeme všetkým, ktorí sa tejto ankety zúčastnili.

- r -

Anketové otázky

1. Roku 1989 sa skončilo obdobie ideologickej reglementácie literatúry a jej teoretickej reflexie, pričom vedecký výskum sa pluralizoval a obohatil o nové podnety. Boli pre Vás deväťdesiate roky v tomto kontexte v niečom podnetné a inšpirujúce, priniesli radikálnejší prelom v oblasti teoretického výskumu, alebo boli len hľadaním nového pojmovotvorného aparátu, resp. dá sa ešte uvažovať o literatúre v zmysle vývinu, striedania či zmeny metodologických prístupov? Ako vidíte budúcnosť literárnovedného myslenia, prípadne kultúrnu funkciu literárnej vedy v spoločnosti?

2. Čo pre Vás znamená pojem interdisciplinarita, je to len „módna záležitosť“, alebo si naopak myslíte, že je potrebné intenzívnejšie prehlbovať interdisciplinárne vzťahy? Ktoré vedecké disciplíny považujete z toho aspektu pre Váš výskum za najpodnetnejšie?

3. Ako sa pozeráte na vzťah medzi literárnovedným výskumom a jeho inštitucionálnym rámcom? Čo by sa malo podľa Vás v tomto kontexte zmeniť, prípadne ktoré problémy vnímate vo svojom výskume ako najakútnejšie?

túr socialistického spoločenstva“, D. Ďurišin sa stal jej teoretikom; jeho postavenie bolo výnimočné, direktor K. Rosenbaum ho rešpektoval pre medzinárodný ohlas jeho prác z teórie komparatistiky, potreboval ho pre styk s cudzinou a bol vari jediným z pracovníkov bývalého Bakošovho ústavu, ktorého názor si aspoň vypočul.

Preferencie vedenia ústavu sa zračili aj v tom, že nútilo inonárodných filológov plniť aj čisto slovakistické úlohy. Išlo pritom nielen o osobné heslá do Slovníka slovenskej literatúry (dostali sa napokon v zredigovanej podobe k záujemcom v Encyklopédii slovenských spisovateľov, ktorý vyšiel v Obzore), ale aj o štúdie (napr. v zborníku majúcom z ideových dôvodov vyzdvihnúť literatúru sedemdesiatych rokov Hodnoty desaťročia, 1989). Keďže v LVÚ na rozdiel od stavu „za Bakoša“ to už nebol partnerský, resp. potenciálne partnerský vzťah, ale jednoznačná podriadenosť dominujúcej slovakistike a slovakistickému vedeniu, ktoré mocenskými prostriedkami, zväš aj odvolávajúc sa na tlak stránickej „vrchnosti“, uprednostňovalo svoje úlohy, nadobudlo celkom iný zmysel aj Bakošovo úsilie prispieť skúmaním inonárodných literatúr, najmä genetických vzťahov s nimi a typologických paralel k lepšiemu poznaniu slovenskej literatúry – nedialo sa to už totiž spontánne a dobrovoľne. Taktiež Bakošov poznatok, že vedecký aparát na skúmanie domácej a inonárodnej literatúry je ten istý, a niet tu teda pre skúseného literárneho vedca ostrej kompetenčnej hranice, vyznieva naskrze inak, ak sa stáva argumentom nútiacim bádateľa zanedbávať výskum literatúry, v ktorej je odborníkom, v prospech pridelených slovakistických tém. Bakošovo očakávanie, že výskum národnej literatúry a inonárodných literatúr u nás postupom času v procese organického vývinu splynú, čo sa organizovaním práce ústavu, jeho tematickými a metodickými preferenciami usiloval urýchliť, sa necitlivou praxou vedenia LVÚ, podriaďujúcou všetko okamžitým potrebám, odsunulo do nedozierna.

Táto situácia vysvetľuje pocit krivdy a neuznanosti zo strany inonárodných filológov v LVÚ, aj príčiny jeho rozpadu po r. 1989 na pôvodné celky; ani slovakisti nevideli dôvod, prečo by mali zotrvať v organizačnom celku s pred časom násilne pripojenou časťou pracoviska, ktorú vnímali ako cudzorodé teleso.

Potrebu a plodnosť spolupráce, ba symbiózy, si po ére Rosenbaumovho diktátu a jeho nepríjemného paternalizmu uvedomovali iba jednotlivci. Teoreticky by táto spolupráca mala lepšie fungovať za dnešnej existencie dvoch rovnoprávných ústavov, najmä ak sídlia v spoločnej budove, majú spoločnú materiálnu výbavu (ústavnú knižnicu) a strešnú „nadstavbu“ a či „prístavbu“ (Literárnovednú spoločnosť). Pravda, v praxi sú tu veľké rezervy, možnosti ostávajú, žiaľ, nevyužité, život oboch pracovísk prebieha skôr vedľa seba ako so sebou.

Ján Zambor

1. – 3. Začiatok deväťdesiatych rokov znamenal predovšetkým obnovu étosu literatúry. Výrazne k tomu prispel návrat niektorých významných spisovateľov, kritikov či literárnych vedcov do verejného literárneho komunikačného okruhu. V slobodných pod-

mienkach sa mohlo, obohacujúc sa o nové podnety, rozvíjať dovtedajšie produktívne literárnovedné myslenie, najmä zo šesťdesiatych a z osemdesiatych rokov. Po dlhom období tlaku na metodologickú jednotnosť sa otvoril priestor pre rozličnosť metodologických prístupov. Ich koexistencia si vyžaduje patričnú mieru tolerancie, ktorej sa nám treba učiť. Treba sa rozísť s prežitým, ale pritom si zachovať triezvosť, aby sme predchádzajúcu ideologizáciu literárnej vedy nenahradili novou, po ktorej nezostane kameň na kameni. S tým všetkým súvisí potreba vytvárať priestor pre skutočne slobodnú diskusiu.

To, čo sa nazýva postmodernou dobou a čo má čoraz reálnejšie kontúry i v našom životnom priestore, prináša nové momenty aj do literatúry a kladie nové nároky na jej reflexiu. Ak sme každodenne vystavení náporu zmien, nemôže na to nereagovať literatúra ani myslenie o nej. Ako nikdy predtým sa vedľa seba ocitajú rozličné veci, sme čoraz častejšie konfrontovaní s inter- či multikultúrnosťou, čo už začína reflektovať aj naša literatúra, a literárny vedec sa pri písaní o nej nezaobíde bez istej interkultúrnej i multikultúrnej kompetencie.

Súčasne však netreba zastierať, že vývoj našej literatúry a literárnej vedy v poslednom období hatili ekonomické ťažkosti a neschopnosť vytvoriť mechanizmy, ktoré by preň vytvárali optimálne podmienky. Z toho pramenia aj obavy o budúcnosť našej literárnej vedy. Ak však nerezignujeme na kultúrny rozmer spoločnosti, ak sa nevzdávame zápasu oň, nezriekame sa ani uvažovania o literatúre. Literárnovedné myslenie rozhodne má budúcnosť. Má ju aj zoči-voči nášmu vstupu do Európskej únie a otvárajúcim sa novým možnostiam poznávania kultúry rozvinutých západných krajín, ktorú u nás často vnímame skreslene. Chápem to dokonca ako novú výzvu. Osobne som mal možnosť vidieť, na akej úrovni a ako mnohoroako literárnovedne reflektujú svoju literatúru Španieli, ako u nich odborne seriózna a pritom priťažlivá literárnovedná reflexia participuje na knižnej prezentácii národnej literatúry, ako kvalitne o svojej literatúre píše v literárnych časopisoch, ako ju bez lacnej bulvarizácie a s vedomím hodnotovej hierarchie predstavujú v hlavných denníkoch (recenzie aj väčšieho rozsahu, týždenné kultúrne prílohy, v ktorých nechýba vážna kritika, ba ani básne a poviedky, významným jubilujúcim autorom sú venované celé prílohy).

Pokiaľ ide o interdisciplinaritu, je v tom u nás aj veľa módy, snobizmu, bublín. Všetko stojí na tom, na akej úrovni sa to robí. Novým javom je expandovanie súčasného filozoficko-estetického diskurzu do tradičného priestoru literárnej vedy. Inšpiratívnosť časti tohto diskurzu, ani jeho prínos pre poetiku i pre poznávanie konkrétnych literárnych textov nemožno poprieť. Na druhej strane sa stáva, že filozofi a estetiky, ktorí sa chcú prezentovať ako dôverní znalci všetkých druhov umenia, odborníkov na ne iritujú medzerami v poznaní ich dejín. Zameranosť na interdisciplinaritu by nemala znamenať vytesňovanie literárnych vedcov z ich najvlastnejšieho priestoru. Preferujem prirodzený literárnovedný prístup k literárnemu dielu, ktorý sa v závislosti od povahy diela môže obohatiť o podnety iných vedných disciplín. Okolo interdisciplinaritý je veľa ruchu, ale akosi málo čítame o tom, ako sa podnety z rozličných sektorov skutočnosti a odborov ľudskej činnosti premietajú v literárnom texte. (Ako je to v tomto smere napríklad v poézii Ivana Laučíka.) Žiada sa mi to teda celé otočiť.

Sám som vo svojich štúdiách využíval najmä podnety lingvistiky, psychológie, filozofie a estetiky. Inšpiratívna je pre mňa španielska i ruská literárna veda (z poslednej najmä J. M. Lotman a M. L. Gasparov). V literárnej vede pokladám za základné interpretačno-poetologické skúmanie, lebo práve ono vedie k relatívne komplexnému pohľadu na dielo a k jeho reflektovaniu ako umenia. Východiskom literárnovedného uvažovania o literatúre by mala byť moderne chápaná poetika. Súčasné písanie o literatúre ukazuje, že túto samozrejmosť treba pripomínať. Poznanie poetiky je dôležité aj vo výskumoch, ktoré sa nazývajú tematologické – ak chcú mať literárnovednú platnosť. V Španielsku som sa nedávno stretol s analýzami literárnych textov z hľadiska lingvistickej sémantiky a psycholingvistiky zo strany odborníkov na tieto disciplíny – boli zaujímavé, veľa odkrývali, ale chýbali im poetologické rozmery a tým aj komplexnosť. Prijal som ich ako pomocné.

Nemenej podnetné ako iné vedné disciplíny môžu byť pre slovenského literárneho vedca iné druhy umenia a ich reflexia (pre mňa je to najmä výtvarné umenie) a osobitne iné literatúry a inonárodné literárnovedné myslenie. Pre literárnovedného slovakistu môže byť produktívne, ak bezprostrednejšie komunikuje aspoň s jednou rozvinutou západnou literatúrou a jej literárnovedným diskurzom. U nás sa dosť veľa prekladá súčasná západná filozofia a estetika, ale veľmi málo literárna veda. Pozornosť by sa mala upriamiť aj týmto smerom (v literárnych časopisoch by mohla byť jednou z priorit).

S rezonanciou literárnej vedy to u nás nie je vždy také beznádejné, ako by sa mohlo zdať.

O niektoré tituly je značný záujem. Portréty slovenských spisovateľov 1 – 3, ktoré sme pripravili v rámci Katedry slovenskej literatúry a literárnej vedy Filozofickej fakulty UK v Bratislave (autori A. Bokníková, L. Čúzy, P. Darovec, Z. Kákošová, E. Krčméryová, D. Kročanová-Roberts, V. Míkula, M. Vojtech, J. Zambor) a ktoré vyšli vo Vydavateľstve Univerzity Komenského, napriek obmedzenej distribučnej sieti mali náklad 1000 výtlačkov a dnes sa už črtá potreba reedície prvého zväzku.

Literárnovedné myslenie je v rámci národnej kultúry nezastupiteľné. Riešeniu súčasného neuspokojujúceho postavenia našej literárnej vedy a jej základných súčastí literárnej kritiky, dejín a teórie by azda mohol pomôcť nový grantový systém MK SR, ktorý, ako sa ukazuje, otvára nové možnosti predovšetkým v edičnej oblasti. Budúcnosť našej literárnej vedy sa do značnej miery stáva vecou dobrých projektov a schopnosti a výdrže ich realizovať. V otvorenej diskusii si treba vyjasniť koncepciu jestvujúcich literárnych periodík.

Normálne fungovanie vecí si vyžaduje aj obnovenie vydávania týždenníka pre literatúru a kultúru na nových základoch a zmenu charakteru kultúrnych rubrik denníkov v prospech hodnotovej orientácie a kvalitnejšej prezentácie národnej literatúry. Nemôžeme sa donekonečna uspokojovať s tým, že u nás sa to zmeniť nedá a že za nepriaznivý stav vecí nikto nie je zodpovedný. Nepôjde to bez prekonávania toho záporného javu v našej súčasnej spoločnosti a kultúre, ktorý Ivan Kadlečík nazval egocentrizmom a ktorý znamená záujem iba o „vlastný ohradený a prísne strážený piesoček“ (Romboid, 2003, č. 9).